

Марія Моїсєнко,

студентка 6 курсу

ННІ філології та журналістики.

Науковий керівник: **Г. К. Конторчук,**

кандидат філологічних наук, доцент.

Експресивність простого односкладного речення у газетному тексті

У статті проаналізовано прості одночленні речення у мові ЗМІ (на матеріалі жанру кореспонденції); визначено особливості функціонування цих синтаксичних одиниць і засобів вираження головних членів простого односкладного речення у кореспонденції.

Питання про природу і значення односкладних речень в українській мові привертало до себе увагу багатьох учених. Проблемам односкладного речення присвячено монографію Горяного В. Д. [4] про місце односкладного речення в системі синтаксичних конструкцій, статті Арполенка Г., [1] Загнітка А., [5] Брицина В., [3] Москаленко Н., [9] Рабанюк Л. [10] та інших. Ряд актуальних питань, що стосуються окремих сторін кваліфікації різних типів одночленних речень, з'ясовують Болюх О, [2] Рабанюк Л., [10] Сушинська І., [11] Чабаненко В. [12]. Але й досі чимало моментів стосовно семантики, структури, функцій і стилістичних можливостей цих одиниць не з'ясовано. Досі предметом дослідження не були односкладні структури, які використовують у мові ЗМІ. Цим окреслюється актуальність нашої роботи. За матеріал дослідження використано кореспонденції з української газети «День» (Київ).

Односкладне речення кваліфікують як тип простого речення, структурно-предикативна основа якого ґрунтується на функціонуванні єдиного поширеного або непоширеного залежними компонентами головного члена, що виступає засобом вираження предикативності [7, с. 47].

Усі типи односкладних речень свої стилістичні можливості найвиразніше проявляють у широкому контексті. Саме на тлі інших типів речень односкладні речення у кореспонденції розкривають свою специфіку, створюючи, залежно

від виду головного члена речення, те чи інше смислове враження; в таких випадках односкладні речення вживаються як своєрідні стилістичні засоби.

Уведення в газетний текст односкладних як особливих семантико-синтаксичних лаконічних побудов, що акцентують увагу на важливих для мовця моментах дії чи стану, речень призводить до увиразнення мови кореспонденцій, є наслідком впливу епохи на мовну структуру ЗМІ.

У текстах кореспонденцій знаходимо всі типи односкладних речень: означено-особові, неозначено-особові, узагальнено-особові, безособові, інфінітивні та номінативні.

Означено-особове речення – це односкладне речення, у якому в ролі головного члена виступає особова форма дієслова (I, II особа однини та множини), що виражає дію, стан і одночасно вказує на конкретну дійову особу. Ці речення характеризуються перенесенням акценту з діяча на дію, нагнітанням дії [8, с. 197].

Емоційною насиченістю відзначаються односкладні реченнєві конструкції, виражені формою дієслова теперішнього чи майбутнього часу I особи однини: *«Намалюю тобі сонце»*. Ці речення, як бачимо, допомагають зосередити увагу реципієнтів на дії, але таку форму зустрічаємо рідко.

Використовуються в тексті кореспонденції означено-особові речення, в яких головний член виражений формою дієслова I особи множини. Основною функцією таких речень у кореспонденціях є відтворення дії, якій відводиться центральне місце у думці, висловленій у реченні і яка є спільною для всіх реципієнтів одночасно. Ці речення представлені поширеними заперечними неокличними / незаперечними окличними (*«Від нових цін не помремо»*; *«Збудуємо нову державу!»*) і непоширеними стверджувальними окличними / неокличними конструкціями (*«Співаємо»*). Зауважимо, що непоширені речення використовуються як констатація певного факту дійсності.

Означено-особові речення, в яких головним членом виступає дієслово у формі II особи однини наказового способу, є виразним засобом діалогізації мовлення кореспонденції, посилює зв'язок автора з реципієнтом, вводить

останнього в атмосферу твору, проектуючи на нього риси героя матеріалу. У цьому визначну роль посідає спосіб вираження головного члена – II особа однини наказового способу: *«Бійся прийдешнього»*; *«Прокидайся легко»*; *«Запитай у лікаря»*.

Головний член у таких реченнях може бути вираженим дієсловом I, II особи множини наказового способу: *«Смійтесь на здоров'я»*, *«Заходьте до магазину «Лілея» на Східній, 38»*.

Неозначено-особові речення – це конструкції, головний член яких виражається дієсловом у формі III особи множини теперішнього чи майбутнього часу або ж формою множини дієслова минулого часу і означає дію, виконувану неозначеними особами [7, с. 67].

Неозначено-особові речення у досліджуваних газетних текстах виступають з конкретною стилістичною настановою: приховати відношення між дією та її виконавцем. Як зазначає А. Коваль, неозначено-особові речення сприймаються на тлі особових як такі, що позначають дію, суб'єкт якої відомий співрозмовникам із загального змісту або з позамовних обставин, але – з певних міркувань – він не називається [8, с. 197]. Це буває, коли:

- виконавці дії загальновідомі, про них немає необхідності ще раз говорити: *«Місце під сонцем захищатимуть до останнього»*; *«Зарплати виплатять до травня»*;
- виконувану відомими, але не названими суб'єктами: *«Зробили чергові висновки»*; *«Віddaдуть шану політв'язням»*;
- виконавець дії сприймається як другорядний факт, несуттєва інформація: *«Старих не топлять у воді»*; *«У Житомирі гарно співають поліських пісень»*;
- виконавець дії зумисне замовчується автором: *«Уже ділять крісло мера»*; *«А нас і не згадали!»*.

Досить часто зустрічаються узагальнено-особові речення – такі побудови, головний член яких виражений особовою формою дієслова і вказує на узагальнену особу. [13, с. 120]

Варто зазначити, що вживання їх у газетній мові є ознакою прагнення автора матеріалу до широких узагальнень. Як правило, ці структури (типу обірваних) асоціативно пов'язані з українськими прислів'ями і являють собою структурно і семантично трансформовані відомі паремії типу: «*У сімох няньок дитина без ока*»; «*Не плюй у криницю*». В аналітичних жанрах такі побудови вживаються – хоча, можливо, й не так часто – найчастіше в заголовках, як елементи газетної експресії для приваблення уваги читача. У досліджуваних текстах кореспонденцій такі речення відзначаються особливою образністю, експресивністю. «*Не пий з калюжі...*»; «*Сім раз відміряй...*».

Це узагальнено-особові речення з частковою узагальненістю: «*Як глянеш на ту хатину край села...*»; «*Сідаєш на край тієї лави...*»

Інфінітивні речення – це такі прості одночленні речення, головним членом яких є незалежний інфінітив [8, с. 122]. За змістом висловлюваного та певними відмінностями в оформленні інфінітивні речення у кореспонденціях можна поділити на кілька груп.

Інфінітивні речення у досліджуваних газетних текстах виступають як виразник поглядів автора, його точки зору на об'єктивний стан речей, а також стосовно загальних явищ, подій; за оформленням це заперечні речення: «*До Франції не доповзти*»; «*Великих проблем не оминуть*».

Поширеними у кореспонденціях є інфінітивні речення, які використовуються авторами для передачі спонукання чи наказу: «*Уберегти совість*»; «*Енергію не спинити*».

Безособові речення – односкладні побудови, головний член яких виражає дію, стан і не вказує на особу [6, с. 56]. Надзвичайна смислова та структурна різноманітність безособових речень відкриває перед авторами кореспонденцій широкі можливості для використання їх із стилістичною настановою. Журналісти дуже активно використовують безособові конструкції різних типів, зважаючи на їх семантико-структурні властивості.

Значна кількість безособових речень має головні члени, виражені безособовими дієсловами. Хоч кількість безособових дієслів в українській мові

порівняно невелика, проте автори часто їх уживають, щоб інтенсифікувати експресивні можливості повідомлення, привернути до нього увагу, виділити на газетній сторінці. Це можна проілюструвати на прикладах тематичних груп подібних речень, які досить легко виокремити у досліджуваних текстах: *«Світає тепер рано»*; *«Морозить не по-дитячому»*. Але безособові речення, головний член яких виражено особовим дієсловом, вжитим у безособовому значенні, використовуються дуже часто. Основною тематичною групою цих речень є такі, у яких повідомляється про якісь стихійні явища природи: *«Житомир накрило снігами»*; *«У Парижі задощило»*.

Номінативні речення найчастіше використовуються у заголовках кореспонденцій: ці односкладні структури мають головний член, виражений іменником у формі називного відмінка або кількісно-іменним словосполученням, що називає предмети, явища об'єктивної дійсності і за допомогою відповідної інтонації констатує їх буття [6, с. 56].

Номінативні речення у мові кореспонденції багатофункціональні, що пояснюється їх специфікою. Хоча основне їх призначення – створення статичних описів [8, с. 201], авторам вдається виразити за їх допомогою безліч значень та емоційно-експресивних відтінків. У ролі головних членів номінативних речень виступають іменники та кількісні словосполучення предметного значення, аббревіатури: *«Команда»*; *«Десять ночей в Криму»*; *«Масштабна аварія»*. Як бачимо, чим менше у реченні слів, тим легше надати йому будь-якого емоційно-експресивного забарвлення, виразніше інтонувати його. Автори кореспонденцій використовують лаконічність номінативних речень як один із стимулів, які збуджують уяву читача, примушують їх уяву інтенсивніше працювати, щоб домалювати картину, яка лише позначена для подальшого розгорнутого викладу: *«Річниця»*; *«Плани Ради»*; *«Опівнічні посиденьки»*. Ці речення здатні передавати як застигли образи, так і динамічні картини, але у досліджуваному матеріалі вони відображають лише статичні картини. Особливість цих речень у тому, що вони виступають у ролі заголовків матеріалів, допомагають відтворити процес сприймання чи пригадування,

швидку зміну, а часом і хаотичність вражень, настроїв, відчуттів тощо: «Елегія»; «Грабіж». Як бачимо, речення такого призначення непоширені, вони виконують роль своєрідних відправних пунктів, відштовхуючись від яких уява читача домальовує цю картину власними барвами.

Отож, можна зробити висновок, що односкладні речення, які використовують автори кореспонденцій, характеризуються різноманітністю значення, варіативністю структурно-семантичних різновидів та багатством виконуваних ними стилістичних функцій і вживаються з конкретними експресивними настановами. Вони інформують читачів про зміст матеріалу (номінативно-інформативна функція), повідомляють про значення, характер і ступінь важливості подій, виділяють найважливіший аспект повідомлення (рекламно-експресивна функція), який легко сприймається читачем і є результатом впливу закону «економії сил».

ЛІТЕРАТУРА

1. Арполенко Г.П. Структурні типи інфінітивних речень // Українська мова і література в школі. – 1977. - №3. – С. 43-51.
2. Болюх О.В. Власне семантична і формально-граматична інтерпретація безособових речень // Мовознавство. – 1992. - №3. – С. 44-49.
3. Брицин В.М. Односкладні речення в українській мові: до питання методології їхнього дослідження // Мовознавство. – 2001.- №3. – С. 81-87.
4. Горяний В.Д. Синтаксис односкладних речень. — К.: Радянська школа, 1984. – 128 с.
5. Загнітко А. Проблема односкладного речення у сучасній лінгвістиці // Лінгвістичні студії: Зб. наук. праць. Вип. 3 – Донецьк: ДонДУ, 1997. – С. 17-27.
6. Кадомцева Л.О. Українська мова: Синтаксис простого речення. – К.: Вища школа, 1985. – 178 с.
7. Каранська М.У. Синтаксис сучасної української літературної мови. – К.: Либідь, 1995. – 312 с.
8. Коваль А.П. Практична стилістика сучасної української мови. – К.: Вища

- школа, 1987. – 350 с.
9. Москаленко Н.А. Односкладні речення: Лекції з курсу сучасної української літературної мови для студентів-заочників. – Одеса, 1965. – 30 с.
 10. Рабанюк Л. З історії питання про односкладні речення // Науковий вісник Чернівецького ун-ту, вип. 276-277. Слов'янська філологія. – Чернівці: Рута, 2006. – С. 403-412.
 11. Сушинська І.М. Функціональні різновиди номінативних речень в сучасній українській мові // Лінгвістичні студії: Зб. наук. праць. – Донецьк: ДонДУ, 1996. – Вип. 2. – С. 100-103.
 12. Чабаненко В.А. Структурно-стилістичні особливості інфінітивних речень // Синтаксис словосполучення і простого речення. – К.: Наукова думка, 1975. – С. 201-212.
 13. Шульжук К.Ф. Синтаксис української мови. – К.: Вид. центр «Академія», 2010. – 408 с.